

Результативність формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в процесі професійної підготовки

К. А. Пасинчук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України,
Черкаси (Україна)

Corresponding author. E-mail: pasynchukk@gmail.com

Paper received 10.04.20; Accepted for publication 02.05.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-228VIII92-09>

У статті подано авторське тлумачення поняття «формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту». Виокремлено такі компоненти досліджуваного феномена: ціннісно-мотиваційний, стратегічно-інформаційний, операційно-дійовий і рефлексивно-афективний. Доведено, що стратегічна компетентність майбутніх фахівців у вищій школі є інтегративною єдністю їх особистісних і професійно-значущих якостей, які набуті під час професійного навчання та включають систему цінностей, мотивів, науково-теоретичних знань, практичних умінь і навичок, здатностей, емоцій, що спрямовані на адекватний добір і реалізацію на практиці ефективних стратегій і тактик у різних ситуаціях, забезпечення успішної самореалізації й самовдосконалення у процесі професійної діяльності. Поетапне впровадження запровадження розробленої розвивальної програми в освітній процес передбачало використання комплексу навчальних (метакогнітивні, когнітивні), комунікативних (компенсаторні, соціальні, афективні) стратегій, а також стратегій прямого (міні-лекції, повідомлення, виступи із мультимедійними презентаціями), непрямого (кейс-стаді, метод «авторського місця», «опорної схеми», обговорення), взаємодіючого (інтерактивні методи: мозкова атака, дебати, інтерв'ю, дискусія, рольові та ділові ігри; тренінгові вправи), незалежного (індивідуальне цілепокладання, планування й організація навчального процесу, самостійне виконання творчих робіт, домашніх завдань, навчальних проєктів тощо) навчання. Її ефективність доведено методом математичної статистики.

Ключові слова: стратегічна компетентність, майбутні фахівці оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, професійна підготовка, структура стратегічної компетентності, комплексна розвивальна програма.

Вступ. Ефективність оперативно-рятувальної служби цивільного захисту має забезпечувати захист населення, природного середовища, здоров'я і майна громадян від терористичних актів, природних, техногенних надзвичайних катаклізмів і вірусних пандемій. Адекватне реагування на існуючі сучасні виклики й загрози потребує від системи вищої професійної освіти України реалізації принципово нового підходу щодо організації підготовки майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – компетентнісних спеціалістів, які спроможні приймати доцільні стратегічні рішення в умовах імовірних ризиків, невідомості й непередбачуваності.

Формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту передбачає розвиток їх здатностей до планування власної діяльності з метою досягнення поставленої мети; виконання спланованих дій і операцій та їх об'єктивну оцінку, опанування індивідуальними стратегіями майбутньої професійної діяльності в динамічних і нестабільних умовах життя сучасного соціуму.

Мета статті полягає у з'ясуванні результативності запровадженої в освітній процес університету комплексної розвивальної програми у процесі формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Короткий огляд публікацій. Окремі питання професійної підготовки фахівців цивільного захисту розглядаються у наукових працях таких науковців як T. Bundock [2, с.102-108], M. Estep [4, с. 3-7], S. Walker [10, с. 5-7], D. Witmer [11, с. 44-46] та ін.

Дослідження проблеми стратегій навчання віднайшли фрагментарне висвітлення у працях таких зарубіжних вчених як P. Bimmel [1], W. Edmondson,

J. House [3], R. Oxford [6], J. Rubin [8], Yu. Shapran, O. Shapran [9, с. 311-320] та ін. У сучасній вітчизняній педагогіці стратегії навчання розглядаються І. Задорожною, А. Галла, Т. Косою, О. Шапран, Ю. Шапраном [9] та ін. Стратегічну компетентність досліджували R. Horwath [5], S. Rich [7], І. Потюк [11], В. Рябоконт [12], О. Шапран [14], Н. Щерба [15] та ін.

Однак, проблема формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту як педагогічного явища ще не була предметом цілісних наукових досліджень. Новизна означеної проблематики характеризує її актуальність у процесі підготовки майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Матеріали й методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: *теоретичні* (аналіз, систематизація, узагальнення сучасної психолого-педагогічної літератури); *емпіричні* (спостереження, опитування, анкетування, проведення констатувального й формувального етапів педагогічного дослідження); *статистичні* (методи кількісного та якісного аналізу емпіричних результатів дослідження, визначення коефіцієнта кореляції Пірсона з метою встановлення однорідності вибірок).

Результати та їх обговорення. Н. Щербою проаналізовано тлумачення науковцями цього поняття: як здатності використовувати стратегії (комунікативні, вербальні та невербальні, стратегії спілкування) (Lisheng; Г. Краснощєкова; В. Александров, Г. Александров; О. Гаун; В. Кононова; О. Потєхіна, І. Рюміна, Т. Федосєєва; Л. Невірко; Т. Федосова); як здатність компенсувати недостатній розвиток комунікативної компетенції (M. Canale and M. Swain; Lisheng; L. Mariani; Л. Невірко; Г. Краснощєкова; Е. Азімов, А. Щукін та ін.); як здатність відновлення

перерваного спілкування та налагодження контакту (Li-sheng; O. Гаун; L. Mariani; D. Humes та ін.); як здатність вчитись (Н. Сметаннікова; А. Фріцлер, Е. Прохорець, А. Майер) [15].

В. Рябоконт доводить, що більшість науковців і сьогодні визнає стратегічну компетенцію компонентом комунікативної компетенції (Л. Бахман, А. Палмер; В. Топалова та ін.). Автор робить висновок, що оволодіння стратегічною компетенцією, як компонентом комунікативної, у навчальних закладах Європи набуло актуальності. В. Рябоконт акцентує увагу на тому, що становище, що склалось навколо формулювання стратегічної компетенції, є досить небезпечним, оскільки в нормативних і навчально-методичних вітчизняних документах визначення стратегічної компетенції принаймні нечіткі й доволі узагальнені [12, с.65- 66].

Однак, сучасні вчені переконані, що стратегічна компетенція є ключовою (надпредметною), що визначається як *здатність людини впродовж життя здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності*.

І. Потюк зазначає: «Власне поняття стратегічної компетенції розглядається методистами через призму таких семантично споріднених понять як: стратегії навчання, автономія суб'єктів навчання, індивідуально-раціональний стиль навчальної діяльності. Всі ці поняття характеризують актуальну сьогодні методичну тенденцію, що передбачає організацію навчання навколо його суб'єкта (*student-centered approach to teaching, student's autonomy*) з урахуванням індивідуальних психологічних відмінностей останнього, важливих для гуманізації освітнього процесу (*individual differences, learning styles*) [11, с. 227]». Отже, стратегічна компетенція передбачає індивідуальну організацію навчання суб'єкта освітнього процесу. У цьому аспекті діяльності «стратегічна компетенція» характеризується як *здатність особистості визначати мету власної навчальної діяльності, планувати свою діяльність; реалізувати сплановані дії у вигляді індивідуальних стратегій навчання; оцінювати результати власної навчальної діяльності*.

Стратегічна компетентність розглядається у сучасній психолого-педагогічній літературі з різних позицій. Погоджуємося з О. Шапран, що однією із ключових компетентностей є стратегічна, що активно формується в закладах вищої освіти та являє собою здатність студентів визначати мету власної навчальної діяльності; уміння планувати, контролювати й корегувати свою діяльність; переносити здобуті знання і навички в нові нестандартні ситуації; творчо розв'язувати поставлені завдання; аналізувати власні та чужі вчинки й поведінку тощо. Вчена доводить, що багатоаспектність проявів стратегічної компетентності та її психологічний характер пояснюють недостатню педагогічну інтерпретацію цієї дефініції та понять, що з нею пов'язані. [14, с. 262-263].

У ракурсі нашого дослідження подано авторське тлумачення поняття «*формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту*» – процес розвитку й накопичення на етапі професійної підготовки якісних проявів інтегрованої особистісної яко-

сті, що забезпечує відповідно до ціннісних орієнтацій курсантів їх можливість цілепокладання, планування власної діяльності, продуктивної комунікації, розробки і реалізації індивідуальних освітньо-професійних стратегій протягом життя. У структурі досліджуваного феномена виокремлюємо такі складові: ціннісно-мотиваційну; стратегічно-інформаційну; операційно-дійову; рефлексивно-афективну.

Отже, аналіз наукових підходів і виділення структури досліджуваної дефініції надали можливість зробити висновок, що *стратегічна компетентність майбутніх фахівців у вищій школі* є інтегративною єдністю їх особистісних і професійно-значущих якостей, які набуті у процесі професійного навчання та передбачають систему цінностей, мотивів, науково-теоретичних знань, практичних умінь і навичок, здатностей, емоцій, спрямованих на адекватний добір і реалізацію на практиці ефективних стратегій і тактик у різних ситуаціях, забезпечення успішної самореалізації й самовдосконалення у процесі професійної діяльності.

У процесі проведення експериментальної роботи був підібраний належний діагностичний інструментарій, який урахував структуру стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Використані в дослідженні психолого-педагогічні діагностичні методики були валідними, доступними для використання курсантами, не потребували тривалого часу на їх проведення, не вміщували складних алгоритмів опрацювання. Із метою визначення результативності формування стратегічної компетентності в досліджуваних були використані експертні методи, які сприяли більшій об'єктивності педагогічної діагностики. У якості експертів у дослідженні виступали досвідчені педагоги-практики випускових кафедр, які активно здійснювали оцінку діяльність в умовах організованого педагогічного експериментального дослідження. Окрім того, на цьому етапі педагогічної діагностики особлива увага зверталася на використання методів педагогічного спостереження, тестування й анкетування курсантів, що призводило до економії часу, простоти обчислень й забезпечувало ефективність використаних самодіагностичних процедур.

Констатувальний етап експерименту був проведений у 2016 році, а формувальний – упродовж 2017-2019 років на базі Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України. В експерименті брали участь 301 курсант названого закладу вищої освіти, які здобували освітні рівні бакалавр і магістр.

Мета дослідження на етапі констатувального експерименту передбачала покомпонентне вимірювання рівня сформованості стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Оцінювання досліджуваної якості відбувалося за *творчим* (орієнтація фахівця на продуктивну діяльність) складову професійної діяльності, освіченість і широту поглядів у побудові фахових і життєвих стратегій; раціональне усвідомлення власних цінностей, прагнення до саморозвитку); *продуктивним* (орієнтація особистості на отримання суспільного визнання,

раціоналізм в усвідомленні власних життєвих цінностей, епізодичне прагнення до самоосвіти й саморозвитку, ситуативна спрямованість на продуктивну професійну діяльність); *репродуктивним* (ціннісна орієнтація на матеріальність буття, розваги, тривалий відпочинок, нестримність у взаєминах із опонентами, складність в усвідомленні власних життєвих цінностей, неспроможність до побудови стратегій особистісного й професійного розвитку, прояви байдужості тощо) рівнями.

На основі моделі формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ був проведений формувальний експеримент. У ньому підслідні були поділені контрольну (КГ; 169 курсантів) й експериментальну (ЕГ; 132 курсанти) групи. Розроблена комплексна розвивальна програма мала таку етапність реалізації: *ціннісно-цільовий* (розвиток ціннісно-мотиваційної сфери курсантів, уміння визначати стратегічні цілі); *навчально-квазіпрофесійний* (розширення знань курсантів щодо стратегічної компетентності, розвиток організаційно-гностичних і комунікативних умінь і навичок у процесі квазіпрофесійної діяльності); *рефлексивно-релаксуючий* (рефлексивне усвідомлення, напруження і розслаблення учасників освітнього процесу) етапи. Її упровадження в освітній процес передбачало використання комплексу *навчальних* (метакогнітивні, когнітивні), *комунікативних* (компенсаторні, соціальні, афективні) стратегій, а також стратегій *прямого* (міні-лекції, повідомлення, виступи із мультимедійними презентаціями), *непрямого* (кейс-стаді, метод «авторського місця», «опорної схеми», обговорення), *взаємодіючого* (інтерактивні методи: мозкова атака, дебати, інтерв'ю, дискусія, рольові та ділові ігри; тренінгові вправи), *незалежного* (індивідуальне цілепокладання, планування й організація навчального процесу, самостійне виконання творчих робіт, домашніх завдань, навчальних проектів тощо) *навчання*.

У відповідності до педагогічних умов, які були реалізовані на різних етапах педагогічного експерименту, здійснювалася організація розвивальної програми, що призвело до зміни статусної позиції курсантів від простих виконавців навчальних завдань до активних співучасників освітнього процесу.

Проведений аналіз отриманих емпіричних даних засвідчив, що найбільший вплив на формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту виявили впровадження в освітній процес навчальних тренінгів, різноманітних кейсів і проектів, портфоліо, ділових

ігор, численних видів інтерактивної взаємодії, тощо. Зазначені види робіт забезпечували ефективне формування досліджуваної дефініції й забезпечували набуття досвіду майбутньої професійної діяльності. Використання інноваційних технологій навчання сприяло формуванню досліджуваної якості майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Респонденти експериментальних груп після упровадження розвивальної програми відрізнялися позитивними мотиваційними утвореннями, а саме: орієнтацією на активну діяльнiсну складову професійної діяльності, освідченістю і широтою поглядів при визначенні фахових і життєвих стратегій, раціональним усвідомленням власних цінностей, прагненням до саморозвитку й продуктивного життя. Вони проявляли конкретність мислення, інтуїтивність, досвідченість, орієнтованість на теперішнє, відкритість до нового тощо. Їм притаманними, зазвичай, були раціональність, аналітичність, вдумливість, логічність, зорієнтованість на майбутнє, абстрактність, інтелігентність, що призводило до аналітичного способу засвоєння інформації.

Підслідні експериментальних груп у переважній більшості були зібраними в умовах невизначеності, швидко віднаходили комунікаційні шляхи із колегами, виявляли соціальну активність, емпатійність, допомагали близьким, колегам, були спроможними до прийняття самостійних рішень у непередбачуваних ситуаціях, були ініціативними, впевненими в собі, прагнули до самовираження і самовдосконалення тощо.

Ефективність проведеного педагогічного дослідження підтверджена методом математичної статистики – χ^2 критерієм: $\chi^2_{\text{емп}} > \chi^2_{\text{кр}}$. ($11,95 > 9,21$), що доводить статистичні відмінності розвитку стратегічної компетентності в респондентів контрольних й експериментальних груп.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в процесі професійної підготовки. Подальшого дослідження потребують наступні питання: вивчення впливу різних чинників на формування стратегічної компетентності; використання комунікативних стратегій навчання, стратегій професійної активності у професійній підготовці майбутніх фахівців ОРС ЦЗ; розвиток індивідуальних стратегій навчання курсантів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bimmel, P. Lernstrategien im Deutschunterricht // Fremdsprache Deutsch, 1993. Nr. 8, S. 4-11.
2. Bundock, T. Implementing Competency Based Training for Firefighters across Victoria // Post-compulsory education and training, 2000. № 8, P. 102-108.
3. Edmondson, W., House, J. Einführung in die Sprachlehrforschung. Tübingen: Franke, 2000. 369 p.
4. Estep, M. N. Jim. In Search of Fire Service Professionalism. IAFC On Scene, 1992. P. 3-7.
5. Horwath, R. The Origin of Strategy. Strategic Thinking Institute, 2006. URL: http://strategyskills.com/Articles_Samples/origin_strategy.pdf
6. Oxford, R. L. Hero with a Thousand Faces: Learner Autonomy, Learning Strategies and Learning Tactics in Independent Language Learning. Language Learning Strategies in Independent Settings. Cromwell Press Ltd., 2008. P. 41-63.
7. Rich, S. Exploring Strategic Competence. URL: http://www.developingteachers.com/articles_tchtraining/strat1_sarn.htm.
8. Rubin, J. Teaching Language-Learning Strategies. The Encyclopedia of Applied Linguistics, Edited by Carol A. Chapelle. Blackwell Publishing Ltd, 2013. P. 1-6.

9. Shapran, Yu., Shapran, O. The Essential Characteristics and Varieties of Modern Training Strategies // International Journal of Innovative Science, Engineering & Technology, 2019. Vol. 6, Issue: 10, P. 311-320.
10. Walker, S. CBE and Fire Service Instruction. Speaking of Fire, 1989. P. 5-7.
11. Witme, D. Competency Based Training. Fire Engineering, 1983. P. 44-46.
12. Потюк І. С. Роль стратегічної компетенції у формуванні іншомовної комунікативної компетенції // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна, 2012. Вип. 25, С. 227-229.
13. Рябоконт В. В. Трансформація понять «стратегія» – «стратегічна компетенція» – «стратегічна компетентність» у постійному потоці наукової інформації // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, 2014. II (12), Issue: 25, С. 64–67.
14. Шапран О. Розвиток стратегічної компетентності майбутніх учителів у процесі опанування сучасними стратегіями навчання // Професійна освіта: методологія, теорія та технології, 2018. Вип. 7/1. С. 259-293.
15. Щерба Н. С. Теоретичні підходи до поняття «стратегічна компетенція» // Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів: зб. наук. праць учасників Всеукр. методолог. семінару з міжнародною участю. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені І. Франка, 2007. С. 231-235.

REFERENCES

12. Potyuk, I.E. The role of strategic competence in the formation of foreign language communicative competence. Scientific notes of the Ostroh Academy National University. Avg.: Philological. 2012. Iss. 25. P. 227-229.
13. Ryabokon, V. V. Transformation of the concepts of «strategy» – «strategic competence» – «strategic skills» in a constant stream of scientific information. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. II (12). Issue: 25, 2014. P. 64–67.
14. Shapran, O. Development of strategic competence of future teachers in the process of mastering modern teaching strategies. Vocational education: methodology, theory and technology. 2018. Iss. 7/1. P. 259-293.
15. Shcherba, N. S. Theoretical approaches to the concept of «strategic competence». Modernization of higher education in the context of European integration processes: Coll. of sciences. works of All-Ukrainian participants. methodologist. seminar with international participation. Zhytomyr: Issue of Zhytomyr I. Franko State University, 2007. P. 231-235.

The Effectiveness of formation of strategic competence of future specialists of the operational and rescue service of civil protection in the Professional Training Process

K. Pasynchuk

Abstract. In the article the author's interpretation of the concept of «formation of strategic competence of future specialists of the operational and rescue service of civil protection» is defined The following structure components of the subject are distinguished: value-motivational; strategic-informational; operational; reflexive-affective. It is proved that the strategic competence of future specialists in higher education is an integrative unity of their personal and professionally significant qualities, which are acquired in the process of vocational training and consists of a system of values, motives, scientific and theoretical knowledge, practical skills, abilities, emotions, competences, emotions, adequate selection and implementation of effective strategies and tactics in different situations, ensuring successful self-realization and self-improvement in the process of professional activity. The staged implementation of the created development program in the educational process involved the use of a set of educational (metacognitive, cognitive), communicative (compensatory, social, affective) strategies, as well as strategies for direct (mini-lectures, messages, presentations with multimedia presentations), indirect (authoring method, reference scheme, discussion), interactive (interactive methods: brainstorming, debate, interview, discussion, roleplay and business games; training exercises) and independent (individual goal setting, planning and organization of the educational process, independent execution of creative works, homework, educational projects, etc.) training. Its effectiveness has been proved by the method of mathematical statistics.

Keywords: *strategic competence, operational and rescue service of civil protection, specialists training, structure of strategic competence, complex development program.*